

УДК 800.732:801.541.1

ПРИКМЕТНИКИ-ОКАЗІОНАЛІЗМИ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Османова З. С.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», Сімферополь
E-mail: uakafedra@mail.ru

У статті розглядаються okazіональні прикметники, виявлені у поетичній творчості Ліни Костенко, акцентується увага на структурно-семантичній ролі таких прикметників, а також на їх значенні у формуванні поетичного дискурсу. У поетичному словнику Ліни Костенко авторські прикметники формують вагомий клас із різноаспектними семантичними характеристиками; численна кількість авторських прикметників у поетичному контексті виконують функції копійних епітетів (нерідко – ускладненої семантики), що служать яскравим словесно-зображальним засобом.

Ключові слова: okazіоналізм, авторський новотвір, okazіональні прикметники.

Характерною ознакою індивідуального стилю письменника є використання авторських новотворів. Останнім часом вони привертають увагу багатьох дослідників, таких як В. Герман, Д. Мазурик, О. Муромцева, А. Нелюба, Н. Сологуб, О. Стишов, Л. Струганець, Г. Вокальчук та ін. Закономірно, що особливу увагу науковці надають вивченню новотворів визначних майстрів слова, чия словотворчість має значний вплив на збагачення загальномовного лексику. На особливу увагу заслуговує яскрава особистість серед плеяди шістдесятників – Ліна Костенко, заслуги якої у поповненні української лексики новотворами не залишилися поза увагою науковців.

Актуальність теми статті зумовлена важливою роллю Ліни Костенко у розвитку української літератури, збагаченням нею поетичного словника української поезії оригінальними новотворами. Метою статті є комплексний аналіз прикметників-оказіоналізмів в поетичній творчості Ліни Костенко.

Авторський словник Ліни Костенко надзвичайно багатогранний, налічує біля 210 оригінальних новотворів, які мають різний частиномовний статус і формальну новизну. Найактивніше поетеса створює іменникові інновації: *вимолочень, зогріток, вхотини, мискоборство, прибудинок, ремігайлівка*. Друге місце посідають прикметникові авторські лексичні новотвори: *отецький, розлемішений, чотирнацький, татаріший, непрощадимий*, третє – дієслівні: *жумрати, обгубитися, тембрячити*. Незначне місце в поетичному лексиконі Ліни Костенко (як загалом і в лексиконах інших поетів минулого століття) мають прислівники: *камінно, оружно, займенники (моїсенький)*.

Серед авторських новотворів Ліни Костенко okazіональні прикметники становлять важливий клас високохудожніх одиниць. У сучасній українській літературній мові прикметник є повнозначною частиною мови, яка «виражає ознаку або властивість предмета, має зумовлені опорним іменником словозмінні

морфологічні категорії роду, числа й відмінка й у реченні найчастіше виконує синтаксичну функцію узгодженого означення» [4, с. 254].

Прикметники у поетичному мовленні відіграють особливу роль: саме завдяки їм звичайний текст перетворюється у справжній витвір мистецтва і звичайні реалії дійсності набувають нового, ще більш яскравого та оригінального забарвлення. Прикметники увиразнюють художній текст, підкреслюють характерні риси, є визначальними якостями денотата, а «у випадку вживання у новому семантичному полі – збагачення цього поля новим емоційним та смисловим нюансом» [6, с. 245]. Традиційно в українській поезії авторські прикметникові новотвори найсуттєвішу роль відіграють саме у відтворенні статичних якостей і ознак денотата. У поетичному словнику Ліни Костенко авторські прикметники формують вагомий клас із різноаспектними семантичними характеристиками.

Проаналізувавши якісні оказіональні прикметники у поетичному словнику Ліни Костенко, можна виділити кілька тематичних груп, одиниці яких виражають:

1) Ознаки кольору:

*Стоять ліси **смарагдово-руді**, після дощу надовго краплисті* [3, с. 18].

2) Ознаки предметів за фізичними властивостями, які сприймаються органами слуху:

*І в тиші, од захоплень **шелеснатій**, усі вставали, коли кінь іржав* [3, с. 125].

3) Психічні властивості, особливості характеру та інші ознаки людини:

***Наддуристий** панок, хаткий на свіжину, Законом шестипазурного права забрав мій хутір і забрав жону* [2, с. 23].

*Було столів велике застеляння. Були землі **всещедрої** плоди* [3, с. 23].

Не можна оминути увагою оказіоналізм **шелеснатий**, утворений за допомогою суфікса *-ат-* за аналогією до слів *бородатий, головатий, зубатий*. Суфікс *-ат-* вносить у семантику слова значення надмірного вияву ознаки. Оригінальним є поєднання цього новотвору з іменником *тиша*, що створює ефект «поєднання непоєднуваного»: *І в тиші, од захоплень **шелеснатій**, усі вставали, коли кінь іржав* [4, с. 125].

Численна кількість авторських прикметників у поетичному контексті виконує функції колірних епітетів (нерідко – ускладненої семантики), що служать яскравим словесно-зображальним засобом у змалюванні картин природи тощо. Колоративна лексика посідає один із найвищих щаблів за частотністю вживання в неокласичному тексті. Відповідно й неологізми цієї групи становлять численну групу як за своєю кількістю, так і оригінальністю: *чорноміський, чорноятряний*.

Колірні авторсько-лексичні новотвори є яскравими образно-зображальними засобами в руках талановитого майстра слова, за їх допомогою письменник творить неабиякі картини природи і зовнішнього середовища загалом, уносячи нові барви у поезику вірша, напр.: *«Тут вітер мені до серця прикладе древлянські, тузканочки... А вже оранжеве небо у **чорноятряних** віттях»* [3, с. 132].

Композити-кольоративи, наявні у поетичному лексиконі Ліни Костенко, активно утворюються на основі атрибутивних синтагм, у котрих один із компонентів є якісним прикметником зі значенням кольору, а другий – іменником із конкретним, рідше – абстрактним значенням. Семантика ад'єктивів, у котрих

колірний компонент поєднується з якоюсь іншою характеристикою денотата, є багатоаспектною і, відповідно, складною.

Такі відносні okazіональні прикметники, як *льонна* (сорочка), *серебренька* (чарка) називають ознаки предметів за матеріалом, із якого виготовлені. Швидше за все трансформація узуального прикметника *ляний* на *льонний* спричинена потребою увиразнення семантики кореневої морфеми: *Шугає вітер. Льонна і лукава, до мене з п'ятьми простягла сорочка гарячим шовком вишиті рукава* [3, с. 90].

На особливу увагу заслуговує новотвір *шаблистий*, який є своєрідним антонімом до загальнозживаного прикметника *безшабельний*. Утворений за допомогою суфікса *-ист-*, дериват в узуальному словотворі може виражати подібність до предмета (*землистий*) або надмірно виявлену ознаку (*плечистий, норовистий*). У контексті *шаблистий* означає «озброєний шаблею», а не «подібний до шаблі», як може здатися на перший погляд: *Гей, та було ж нас триста, та усі шаблисті*. У розглянутому значенні *шаблистий* можна трактувати як антонім до *безшабельний*.

Неоднозначним, на перший погляд, є okazіональний прикметник *ойчистий*, проте знову ж таки контекст допомагає остаточно з'ясувати значення новотвору: *А в моему краю ойчистому б'ють гармати, свистить картеч* [3, с. 313].

Знаходимо серед номінацій на позначення статичних ознак у поезії Ліни Костенко відносний прикметник, який перейшов до класу якісних, – *татаріиий*. Це явище пояснюється тим, що «на відміну від якісних відносні прикметники позбавлені як власне морфологічних, так і словотвірних засобів вираження міри ознаки» [4, с. 333], тобто ступені порівняння характерні лише якісним прикметникам, а в цьому випадку бачимо, що Ліна Костенко утворила вищий ступінь порівняння відносного прикметника, тому його можна кваліфікувати як такий, що перейшов до розряду якісних.

Серед okazіональних прикметників було виявлено лише один присвійний (*людинячий*), але тим не менш оригінальний, створений унаслідок свідомого порушення словотвірних норм української мови. Ліна Костенко здійснила творчий експеримент: до назви людини додала суфікс, що зазвичай приєднується до назв тварин. У результаті утворився нестандартний okazіоналізм, який гармонійно вписується у поетичний контекст: *«...на стійбища людинячі приперши ведмедя із пралютих сукровищ»* [3, с. 347].

Важливе місце серед композитів поетеси посідають номінації на позначення кольору. Образністю, метафоричністю, надзвичайною доцільністю відзначається новотвір *левино-жовті* (береги): *Дніпро, старенький дебаркадер, левино-жовті береги лежать, на кігті похиливши зелену гриву шельюги* [3, с. 45]. Як бачимо з контексту, один препозитивний okazіоналізм служить для подальшого утворення розгорнутої метафори.

Вдалим індивідуально-авторським епітетом Ліна Костенко підкреслює неясність, тьмяність сонця, коли воно ледь проглядає крізь туманний серпанок: *Був ранок – як хітон із тиші і туману з обличчям сонця восково-блідим* [3, с. 45]. За

допомогою поєднання узуальних прикметників восковий і блідий створюється ефект сонця «хворобливого».

Використання складних прикметників є традиційним для української поезії ХХ ст. Такі одиниці служать або своєрідним стилістичним засобом – складним епітетом, за допомогою якого поетичне мовлення набувало урочистості, пафосу, або ж виконують номінативні функції, розширюючи таким чином словниковий склад мови.

Активно вживаються оказіональні прикметники-юкстапозити і в сучасній поезії, зокрема у Ліни Костенко: «Така вона стомлена, анемічна, *гіпопотамогіпотонічна*. Волосся фарбоване під мімозу, обличчя в стані анабіозу» [3, с. 400]. Оказіональні прикметники-юкстапозити, що вражають своєю оригінальністю й несподіваністю, у поезії Ліни Костенко набувають експресивно-оцінного забарвлення й використовуються для сатиричної характеристики персонажів. Варто також зазначити, що у поезії згаданого Ліни Костенко композитам відводиться не остання роль. На них лежить виконання функції експресивного означення, а також інформативне називання того, що у літературній мові виражається атрибутивними сполученнями. Також характерною рисою ад'єктивних інновацій є персоніфікація («оякіснення») назв ознак: *Гривастий грім, лоша моє невкосякане* [3, с. 195]; *В яких містах іще ви забарлюжені* [3, с. 538].

Отже, наявність у поетичному словнику авторської лексичної номінації Ліни Костенко значної кількості прикметників, які належать до різних морфологічних, граматичних та семантичних категорій і розрядів, ще раз підкреслює надзвичайну схильність поетеси до оригінальних засобів вираження думки.

Список літератури

1. Брагина А. А. Неологизмы в русском языке / А. А. Брагина. – М. : Наука, 1973. – 224 с.
2. Вокальчук Г. Авторський неологізм в українській поезії 20 століття / Г. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2004. – 524 с.
3. Костенко Л. Берестечко : історичний роман / Ліна Костенко. – К., 1999. – 160 с.
4. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
5. Плющ Н. Я. Сучасна українська літературна мова / Н. Я. Плющ. – К., 1997. – 304 с.

Османова З. С. Прилагательные-оказионализмы в поэтическом творчестве Лины Костенко / З. С. Османова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. Часть 2. – С. 139–143.

В статье рассматриваются окказиональные прилагательные, встречающиеся в поэтическом творчестве Лины Костенко. Акцентируется внимание на структурно-семантическом аспекте этих прилагательных, а также на их роли в формировании поэтического дискурса. В поэтическом словаре Лины Костенко авторские прилагательные формируют весомый класс с разноаспектными семантическими характеристиками; многочисленное количество авторских прилагательных в поэтическом контексте выполняют функции цветowych эпитетов (нередко – осложненной семантики), служащих ярким словесно-изобразительным средством.

Ключевые слова: окказионализм, авторский неологизм, окказиональные прилагательные.

Osmanova Z. S. Adjectives-occasionalisms in poetic works by Lina Kostenko / Z. S. Osmanova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. Part 2. – P. 139–143.

This article discusses the occasional adjectives found in the poetic works of Lina Kostenko, focuses on the structural and semantic aspect of the phenomenon, as well as their role in the formation of poetic discourse.

The using of compound adjectives is a traditional Ukrainian poetry of the twentieth century. Such items are original or stylistic means – complex epithet by which poetic speech acquired celebration, pathos, or perform nominative function, thus expanding the vocabulary of a language.

It was found that in a poetic dictionary Kostenko copyrights adjectives form a significant class with different aspects of semantic characteristics; numerous amounts of copyright adjectives in a poetic context serve as color adjectives (often - complicated semantics) serving vivid verbal-visual means. After analyzing qualitative adjectives in occasional poetic dictionary Lina Kostenko select multiple ad groups, which express the unit: features color, signs of the physical properties of objects that are perceived by the ear, mental properties, especially the nature of man and other features. Occasional adjectives are belonging to different morphological, grammatical and semantic categories and discharges.

So, the presence in the author's poetic vocabulary of lexical nomination of Lina Kostenko significant a adjectives that belong to different morphological, grammatical and semantic categories and digits, underscores the extraordinary poet predisposition to the original means of expression.

Keywords: occasional language units, author neologism, occasional adjectives.